

Poznání duše a ducha

Rudolf Steiner

Cyklus těchto přednášek je věnován poznání ducha, a máme-li dnes hovořit o poznání ducha a duše, tak se to děje proto, že se tak můžeme jistým způsobem domluvit o samém pojmu ducha, když jej uvedeme do vztahu s pojmem duše. Pro ty, kteří se zabývají duchovní vědou, působí v současnosti zvláště rušivě, že při pozorování člověka jsou oba pojmy duch a duše navzájem směřovány.

Všichni asi víte, že máme tak zvanou psychologii neboli duševní vědu, která se dnes vyučuje v poměrně velkém rozsahu ve školách. Přednášky o psychologii najdete také v seznamech přednášek vysokých škol, což by měla být doslova nauka, věda o duši. Přitom nutno poznamenat, že všichni, kteří se o psychologii neboli duševní vědě vyjadřují, přesně nevědí, že mluví-li o člověku, musí mluvit nejen o jeho duši, ale také o jeho duchu.

Pojem lidské duše

Pod pojmem duše se zahrnuje všechno, co se uvádí v souvislosti s vnitřním životem člověka, v souvislosti s myšlením, cítěním a chtěním člověka. U člověka se duše pokládá takřka za protiklad tělesnosti a hmotnosti a říká se, pokud se vůbec něco takového připouští a docela se nepropadá do materialistického způsobu myšlení - že člověk sestává z těla a duše.

Budeme si všimnout především jen těch názorů, které tvrdí, že duše je skutečnou bytostí. Když říkáme, že člověk se skládá z těla a duše, nejsme si většinou vědomi skutečnosti, že jsme se tak stali obětí dogmatiky, vytvořené poměrně pozdě, v průběhu křesťanského vývoje. Dokonce starší křesťanství, které ještě vycházelo z moudrých nauk, rozlišovalo v lidské bytosti tři části: tělo nebo tělesnost, duši a ducha, stejně jako všechny moudré nauky v různých dobách a u různých národů. Ducha odstranilo teprve později rozhodnutí konstantinopolského- ho koncilu a od té doby se mluví jen o těle a duši. Moderní učenci, kteří se vůbec něčím takovým zabývají, kteří tedy nemyslí materialisticky, věří, že stojí na půdě naprosto svobodného bádání, a vůbec netuší, že do sebe pouze přijali tento pozdější křesťanský pojem jako předem utvořený názor, který nehledí k duchu. Tak se to ostatně děje s mnoha pojmy, které figurují v naší učenosti a jsou považovány za výsledek bádání, přitom ale znamenají jen dlouholetý předsudek.

Máte-li trochu strpení a podíváte-li se na takovou psychologii, zjistíte, že v bádání o duši se uplatňují přesně tytéž metody a způsoby, které dnes platí při zkoumání fyzické přírody a života kolem nás, a které jsme si zvykli nazývat přírodovědeckými metodami. Ano, používají-li se takové metody, nemůže z nich vyjít nic jiného, než s čím se setkáváme ve zmíněné psychologické literatuře. Více než v jakékoliv jiné oblasti, se v případě duševního bádání jedná o to, kdo toto bádání koná. Materialistické přemýšlení vždycky vede spíše k přesvědčení, že výsledky bádání mohou být vnějškově poznatelné. Kdopak dneska ještě zcela a důkladně rozumí smyslu krásných Goethových slov:

Kdyby oko nebylo sluneční, jak bychom mohli spatřit světlo?

Kdyby v nás nebyla vlastní síla Boha, jak by nás mohla božskost nadchnout?

Podoba ducha v přírodě a v člověku

Čím se však odlišuje to, co nazýváme duchem člověka od ducha, s nímž se setkáváme venku v podobě nerostu a rostliny, hory, hromu a blesku, stromů a vod a tak dále?

Odlišuje se tím, že tento duch se v užším smyslu projevuje jako duch ve své pravlastní podobě, v té podobě, která mu náleží. To, co obvykle nazýváme přírodou, je sice duchem, ale je to pouhá vnější stránka, kterou se obrací ke smyslům. A co nazýváme duchem v užším smyslu podle podstaty, je přesně totéž.

Pokud jde o formu, příroda je to, co se podle své pravlastní podoby obrací k nejnuitnějšimu základu naší bytosti. Hledáme-li ducha venku v přírodě, nacházíme ho neživého v nerostech, oživeného v rostlinách a cítícího ve zvířatech. Tuto trojitou podobu ducha, jak ji známe z duchovní vědy, sjednocuje v sobě člověk ve třech člancích své bytosti.

Ke skutečnému poznání člověka dospějeme jedině tak, že pozorujeme jeho složitou přirozenost a nespokojíme se s abstraktním rozlišením těla a duše, ale ptáme se, jak je člověk vystavěný.

Tři články lidské bytosti

V duchovní vědě rozlišujeme především *fyzické tělo* člověka, které má látky a síly společné s celou tak zvanou neživou přírodou. Ve fyzickém těle člověka jsou tytéž látky a tytéž síly, které nacházíme venku v nerostném světě.

Navíc má člověk jiný článek, který nazýváme *éterné* neboli *životní tělo*. Éternému tělu porozumíme nejlépe tehdy, když se na věc podíváme takto: Vezměme rostlinu, zvíře či člověka samého: Fyzické tělo má tytéž látky a síly, ale v nekonečně složitě smíšené a různosti, takže samotné tyto látky nemohou vytvořit fyzické tělo. Žádné tělo rostliny nemůže být vytvořené z vlastních fyzických sil, stejně tak žádné zvířecí tělo a žádné lidské tělo. Kdyby toto tělo bylo ponecháno vlastním fyzickým a chemickým silám, rozpadlo by se do různorodé směsi a nastaly by různé jiné komplikace.

Proti rozpadu fyzických těl působí v každém okamžiku života jejich tak zvané éterné neboli životní tělo. Odehrává se tu nepřetržitý boj. Ve chvíli smrti, kdy se éterné neboli životní tělo oddělí od fyzického, látky a síly fyzického těla následují své vlastní zákony. Duchovní věda proto říká, že fyzické tělo je fyzicky a chemicky nemožná směs, která sama sebe nemůže uchovat. Proti rozpadu fyzického těla bojuje v každém okamžiku éterné tělo.

Třetí článek lidské bytosti je tím, co často nazýváme nositelem rozkoše a bolesti, radosti a utrpení, instinktů a vášní. Duchovní věda mluví o tak zvaném *astrálním těle*. To je třetí článek lidské a také zvířecí bytosti.

Astrální tělo člověka a zvířete

Dnes máme dost nejasný pojem o tom, co tvoří jednotlivou bytost a jistí badatelé vůbec nemohou rozlišovat mezi zvířetem a rostlinou. Přirozeně existují přechody; ale ty nás zde nebudou zajímat. V různých populárních dílech, která jsou jinak velice záslužná, si můžete přečíst, že rostlina má tytéž projevy jako zvíře nebo člověk, a proto se v běžném smyslu mluví o „duši rostliny“. A jednoduché životní projevy rostlin se zaměňují s projevy zvířecí a také lidské duše.

Kdy mluvíme o zvířecí nebo lidské duši nebo o astrálním těle? Když se k vnějšímu jevu připojí vnitřní život, vnitřní prožitek. Záleží tedy na nitru určité bytosti.

Dotknete-li se rostliny a ona při podráždění stáhne své listy, dává vám tedy určitou odpověď na toto podráždění. Považovat však tuto odpověď za duševní projev rostliny je docela neuvěřitelný diletantismus. Nemůžeme přece mluvit o duši nebo o astrálním těle již tehdy, když dojde k nějaké reakci. Pak bychom museli připisovat duši i lakmusovému papíru, jestliže v kyselině zčervená.

Nezáleží na nějaké vnější reakci, ale na tom, co se stane v nitru takové bytosti. Narazíte-li do nějaké bytosti a ona změní tvar nebo dojde k nějaké jiné vnější reakci, pak to můžeme nazvat projevem života, ale mluvit o pocitu nebo duši, znamená postavit všechny pojmy na hlavu.

Mluvit o duši nebo astrálním těle nějaké bytosti můžeme teprve tehdy, když se k tomu, co se s ní děje venku, se v jejím nitru připojí nějaký nový děj, jestliže se k nárazu nebo tlaku připojí bolest nebo to, co je prožívané jako radost. To, co bytost dělá bytostí duševní, nejsou vnější projevy, ale procesy, které prožívá ve svém nitru. Teprve tam, kde začíná pocit, kde se život vnitřně proměňuje v radost a bolest, kdy odpudivě nebo lákavě nepůsobí pouze nějaký vnější předmět, ale kdy v nitru té bytosti nastupuje zážitek vyvolaný vnějším předmětem, teprve tehdy můžeme mluvit o duši nebo astrálním těle.

Jestliže se rostlina spirálovitě vine kolem hůlky nebo kůlu, jsou to projevy života jako účinky, které znamenají odpověď na vnější podráždění. Třebaže se stává, že když se prstem dotkneme mnohých rostlin, že na tento prst reagují, nemá to co činit s vnitřním dějem. O vnitřním ději můžeme mluvit teprve tehdy, když se v nitru této bytosti vzedme pud a ona reaguje na podráždění pod jeho vlivem. Nebudeme-li tyto věci správně rozlišovat, nebudeme schopni se pozvednout k pojmu duše, k pojmu astrálního těla, které má člověk společné se zvířaty, nikoli však s rostlinami.

Čtvrtý článek bytosti člověka

Jak již bylo mnohokrát řečeno, čtvrtý článek, jímž člověk v sobě prožívá to, čím je považován za korunu veškerého tvorstva Země, nazýváme *já*. Poznávat toto *já* v jeho podstatě, je mimořádně důležité pro veškeré poznání.

Když pozorujeme tuto čtyřčlánekovou bytost - fyzické tělo, éterné tělo, astrální tělo a *já*, musíme přiznat, že těmito čtyřmi články, kterými není vybavena žádná jiná bytost na světě než člověk, stojí před námi každý člověk, ať je to nevzdělaný divoch či nejvzdělanější duchovní člověk.

Čím se však liší jednotliví lidé na Zemi, když všichni mají čtyři články?

Liší se tím, že jeden více a druhý méně pracuje svým *já* na svých třech člancích. Ještě zcela neukázněného člověka, který jedná podle každého svého pudu, žádosti a vášně, srovnáme se šlechetným mravním člověkem, který má čisté, svaté morální pojmy, podle nichž jedná a ze svých pudů a vášní uplatňuje jen to, s čím může souhlasit také jeho duch.

Čím se oba liší? Tím, že šlechetný duchovní člověk pracoval svým *já* na svém astrálním těle, zatímco nevzdělaný divoch pracoval na svém astrálním těle velmi málo a jeho podoba je ještě skoro taková, jakou dostal od přírody, od božských sil. Ušlechtilý, morální člověk své astrální tělo propracoval, prosvětлил a očistil.

Přeměna astrálního těla

Astrální tělo člověka se skládá ze dvou článků - z jedné části, o kterou se člověk nemusel nějak přičinit, a z druhé, kterou propracoval a je tedy dílem jeho vlastního já. Lidé, kteří jsou na takové výši jako například František z Assisi, již skoro celé své astrální tělo dostali pod nadvládu já, takže v jejich astrálním těle se neděje nic, co by jeho já neovládalo. V neukázněném člověku se děje všechno, co se jeho já netýká; ve velkomyslném člověku se naproti tomu děje všechno podle toho, co přetvořil ze svého astrálního těla. Lidská bytost má tedy vlastně pět článků - fyzické tělo, éterné tělo, astrální tělo, já a duchovní já.

Přeměna éterného těla

Jako bdělí lidé máme možnost proměnit nejen své astrální tělo, nejen očišťovat, proměňovat a zušlechťovat množství svých žádostí, pudů a instinktů, ale máme také možnost proměňovat své éterné tělo. Ve svém obyčejném životě pracují lidé na svém duchovním vývoji tak, že postupně zušlechťují své astrální tělo obyčejnými impulzy života, morálními pojmy a intelektuálními představami. Všechno, co se učíme, přetváří astrální tělo.

Chceme-li si však vytvořit představu o přetváření éterného těla prostřednictvím já, musíme si vzpomenout, jací jsme byli jako osmileté děti. Skrze pocity, které jsme přijali, se naše astrální tělo proměnilo a snad se včlenilo také duchovní já, neboli mañas. Ale všechno, co nás utvářelo, když jsme byli osmiletými dětmi, co utvářelo náš temperament, naše sklony atd., se neproměnilo stejným způsobem, jakým došlo k proměně našeho astrálního těla. Jestliže jsme v osmi letech byli vzteklé paličaté děti, jsme pravděpodobně vzteklí a paličatí ještě dnes. Proměna temperamentu a sklonoů postupuje mnohem pomaleji. Postup astrálního těla lze srovnat s pohybem minutové ručičky hodin a pohyb éterného těla lze srovnat s pohybem hodinové ručičky.

Sklony a temperamenty se mění, jen když se proměňuje éterné tělo a k tomu jsou zapotřebí silnější impulzy než k proměně astrálního těla. Takové silné impulzy člověk obdrží, jestliže se zabývá duchovní vědou. Může je získat na základě působení sil a dojmů uměleckého díla, za kterým si člověk může představovat nekonečný význam - vezměme například Wagnerova *Parsifala* nebo Beethovenovu *Devátou symfonii*. Účinnost těchto impulzů je tak silná, že nespočívá pouze v proměně astrálního těla, ale jejich působením dochází k očišťování, prosvětlování a proměňování éterného těla člověka. Stejně tomu je, když člověk nechá na sebe působit síly Raffaelových obrazů nebo obrazů Miche- langela nebo Leonarda.

Nejsilnější jsou však přece jen náboženské impulzy lidstva. To, co jako náboženské impulzy přetrvalo všechny doby, proměnilo lidstvo tak silně, že to uchvátilo jejich éterná těla, takže pokud se týká jejich éterného těla, lidé mají rovněž dvě části, od přírody získanou nezměněnou část a část, která se proměnila. Tato proměněná část éterného těla se nazývá životní duch neboli buddhi.

Proměna fyzického těla

Někdo by mohl nyní namítnout, že fyzické tělo je přece to nejnižší; když tedy člověk působí na fyzické tělo, je to něco zvláštního? Ovšem! Právě proto, že fyzické tělo je nejnižším článkem, musí se použít těch nejmocnějších sil, aby se mohlo proměnit do svého původního tvaru, do tvaru čistého ducha. Člověk pak získá nejen schopnost vědomě žít ve svém fyzickém těle, znát takřka každou kapku krve, každý nervový proud, ale dospěje také k tomu, jak ze sebe může působit navenek do celé přírody. Z člověka předtím uzavřeného do kůže, smí-li se to tak říci, se může stát člověkem, který je schopen působit na síly vesmíru a kosmu.

Poslání duchovní vědy

Jestliže člověk promění nejprve své astrální tělo, potom éterné tělo a nakonec fyzické tělo, stává se jednotou s kosmem stejným způsobem, jakým je malíček zajedno s fyzickým tělem, na němž se nachází. Je to úplně normální a pravidelný postup lidského vývoje, který již prodělalo mnoho lidí, a do jistého stupně ho musíme prodělávat my všichni.

Dnes jsem se vám pokusil ukázat bez ohledu na to, co lze získat metodami jasnozření a iniciace, jak lze pouhým používáním lidské rozumové moudrosti dospět popsáním způsobem k čistým a správným pojmům o duši a duchu, takže jim můžeme porozumět obyčejnou logikou a důkladným myšlením.

Duchovní věda svým posláním opět získává čisté a osvětlené pojmy o duši a duchu, neboť v dnešní době dost utrpěly materialistickým způsobem myšlení.

Rudolf Steiner: Poznání duše a ducha, GA 56. Třetí přednáška ze dne 24. října 1907, přednáškový cyklus 10. 10. 1907 až 14. 5. 1908 v Domě architektů v Berlíně, 3. a 5. prosince 1907 a 18. března 1908 v Mnichově.